

100



**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
(до 100-річчя з часу заснування)**

27 листопада 2018 р. виповнюється 100 років з часу заснування Української академії наук. За цей період розвинулася її потужна науково-організаційна структура, науковці Академії одержали низку видатних та багато вагомих результатів з фундаментальних і прикладних напрямів наукових досліджень.

Провісником створення в Україні Академії наук стало заснування у Львові у 1873 році з ініціативи громадських діячів Наддніпрянщини і Галичини, а також за фінансової підтримки українських меценатів, Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). Розпочавши свою діяльність спочатку як літературне товариство, у 1892 р. воно трансформувалось у наукове. НТШ гідно виконувало функцію наукової академічної інституції в Україні, і за його зразком з ініціативи професора М. С. Грушевського у 1907 р. у Києві з метою організації наукової праці вчених Наддніпрянщини й її популяризації українською мовою було засновано Українське наукове товариство (УНТ), головою якого він і став.

**Заснування Академії наук України.** Ініціатива її заснування вийшла від УНТ ще в квітні 1917 р., але її втілення могло відбутися лише у 1918 р. після утворення Української Держави. У травні 1918 р. Міністерство народної освіти і мистецтва Гетьманського уряду в Україні почало підготовку до реалізації заснування Української академії наук, створивши з цією метою відповідну комісію, яку очолив відомий учений В. І. Вернадський. У вересні цього ж року комісія подала до Міністерства проект Закону про заснування Української академії наук, її Статут і штати. Ці документи 14 листопада 1918 р. схвалила Рада Міністрів України та затвердив Гетьман Павло Скоропадський, їх опубліковано в «Державному віснику» за 22; 26 і 28 листопада 1918 р. Так було узаконено створення Української академії наук.

У Статуті зазначено, що Академія «є найвищою науковою державною установою на Україні», та сформульовано її мету, завдання, структуру, статус та характер діяльності. Зокрема, сказано: «Академія ставить собі за мету, окрім загально наукових завдань, виучувати сучасне і минуле України, української землі та народу». Статут увів українську мову як обов'язкову для публікацій Академії. Тоді ж Гетьман призначив перших 12 академіків – по чотири у кожному зі створених трьох відділів: історико-філологічному (Д. І. Багалій, А. Ю. Кримський, М. І. Петров і С. Й. Смаль-Стоцький; усіх мало бути 22), фізико-математичному (В. І. Вернадський, С. П. Тимошенко, М. Ф. Каценко і П. А. Тутковський; усіх мало бути 30) і соціальних наук (М. І. Туган-Барановський, Ф. В. Тарановський, В. А. Косинський та О. І. Левицький; усіх мало бути 20), які повинні вибирати решту академіків на загальних зборах. Відділи формували за своїм профілем інститути, кафедри, музеї, постійні комісії тощо. Спочатку в Академії працювало близько 140 науковців. При Академії функціонували Національна бібліотека і друкарня.

27 листопада 1918 р. під головуванням О. І. Левицького відбулися установчі збори первісного складу Академії, які обрали президентом В. І. Вернадського, а неодмінним секретарем – А. Ю. Кримського. За минулих 100 років її очолювали вісім президентів. Після відмови у 1921 р. В. І. Вернадського від президентства на цю посаду послідовно обиралися М. П. Василенко (1921–1922), О. І. Левицький (1922), В. І. Липський (1922–1928), Д. К. Заболотний (1928–1929), О. О. Богомолець (1930–1946) і О. В. Палладін (1946–1962).

Від 1962 року президентом Академії є Б. Є. Патон, який народився 27.11.1918 р., у день створення УАН. Під його керівництвом організовано нові інститути, інтенсифіковано діяльність діючих, інститути розпочали організацію спеціалізованих господарських структур, які втілювали фундаментальні і прикладні наукові досягнення в інженерну практику.

Українська академія наук (саме так звучала її початкова назва) пізніше, у 1921 р., була перейменована на Всеукраїнську академію наук (ВУАН), у 1936 – в Академію наук Української РСР, у 1991 – в Академію наук України і, нарешті, у 1994 – на Національну академію наук (НАН) України.

Станом на початок 2018 р. в НАН України функціонують 14 відділень (математики; інформатики; механіки; фізики й астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії; біохімії; фізіології і молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства), що охоплюють понад 160 інститутів та інших установ, у яких працює близько 15,6 тис. науковців, а всього – майже 30 тис. працівників. Діють 5 регіональних наукових центрів: Донецький, Західний, Південний, Південно-Східний, Придніпровський. Академія об'єднує дійсних членів, член-кореспондентів та іноземних членів, а також науковців її установ, виконує дослідження в різних галузях науки, має державний статус і є самоврядною у вирішенні питань внутрішнього життя. Велике значення для розвитку досліджень і пропаганди їхніх результатів має діяльність двох великих бібліотек: Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у Києві, яка є депозитарієм Організації Об'єднаних Націй, і Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Академія має власні видавництва «Наукова думка» та «Академперіодика», а також поліграфічну базу.

Ученим Академії належать фундаментальні наукові досягнення, результати яких широко використовують у багатьох галузях промисловості та інших напрямках матеріального виробництва, освіти, медицини, культури. Зокрема, ними одночасно зі співробітниками Резерфорда здійснено реакцію перетворення ядер літію в ядра гелію, отримано важку воду; вперше в

континентальній Європі побудовано малу електронну обчислювальну машину (МЕСМ), опрацьовано теорію цифрових автоматів, на основі якої сконструйовано декілька поколінь комп'ютерів, розроблено високоефективний метод автоматичного зварювання металів під шаром флюсу, у космосі, під водою, живих тканин тощо. Учені розв'язали багато складних проблем, пов'язаних зі створенням та організацією роботи різних технічних об'єктів, пристроїв та виробів оборонного і цивільного призначення. Науковці НАНУ розробили технологію електрошлакового переплаву металів, започаткувавши цю галузь металургії не лише в Україні, але і в багатьох інших промислових розвинутих країнах, налагодили виробництво надтвердих матеріалів, синтетичних алмазів, створили металокерамічні сплави та чимало інших новітніх технологій. Академія отримала всесвітнє визнання як матеріалознавчий центр, зокрема в царині фізико-хімічної механіки руйнування та міцності матеріалів і конструкцій тощо.

Значний внесок зроблено в математику, теоретичну фізику, фізику твердого тіла, радіофізику та астрономію. Саме в цих галузях відкрито низку нових явищ та ефектів, започатковано нові наукові напрямки. Науковці-біологи і медики створили нові високоефективні лікарські препарати і засоби лікування хворих. Важливих успіхів досягнуто у галузі соціогуманітарних наук, зокрема, створено словники української мови, «Атлас української мови», а також загальні та спеціальні для різних галузей знань енциклопедії і словники.

#### ***Діяльність Академії після здобуття Україною незалежності.***

Поряд із підтримкою розвитку природничих напрямків значну увагу в Академії приділяли формуванню засад сучасної економіки, основ структурно-інвестиційної та інноваційної політики. Відновлено добрі імена багатьох українських письменників, працівників культури, науковців, політиків і громадських діячів, репресованих або просто вилучених з культурно-освітнього процесу в Україні. Важливою подією стала підготовка та публікація книги «Історія української літератури 20-го століття», автори якої відзначені Державною премією ім. Т. Г. Шевченка.

Наука й освіта нерозривно пов'язані між собою і обумовлюють економічний, соціальний та культурний прогрес суспільства. Академія тісно співпрацює з Міністерством освіти та науки України, багатьма вищими школами над підготовкою висококваліфікованих кадрів через спільні науково-навчальні центри, кафедри, лабораторії.

За останні роки Національна академія наук України активно налагоджує міжнародні зв'язки, успішно входить у світове наукове співтовариство, її установи беруть участь у виконанні дослідних робіт, програм і планів співробітництва. Укладено угоди та встановлено прямі творчі контакти з науковими центрами країн Європи, Азії, Америки. У 1993 р. Академія виступила ініціатором заснування Міжнародної асоціації академії наук, що об'єднує академії ряду країн Східної Європи та Азії.

Академія бере участь у роботі понад 20 впливових міжнародних організацій: Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародної агенції з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародної ради наукових спілок, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) тощо.

***Західний науковий центр.*** Чільне місце серед наукових осередків і установ Академії посідають інститути Західного наукового центру (ЗНЦ) НАН України і МОН України. До його складу входять наукові установи та заклади вищої освіти восьми (Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької та Хмельницької) областей, серед яких 22 наукові установи Академії, в тому числі 14 науково-дослідних інститутів. В установах ЗНЦ сьогодні працює понад 26 тисяч наукових і науково-педагогічних працівників, серед яких 12 академіків і 26 членів-кореспондентів НАН України, понад 2500 докторів і

14000 кандидатів наук. Це потужний науковий і науково-освітнянський потенціал країни. Тут сформувалися і функціонують відомі у нашій країні та за її межами наукові школи з математики і математичного моделювання, механіки деформівного твердого тіла і матеріалознавства, статистичної фізики та фізики напівпровідників, інформаційних технологій, корозії металів, хімії інтерметалічних сполук, геології і геофізики, біохімії, екології, регіональної економіки, україно- та народознавства тощо.

**Інститут прикладних проблем механіки і математики (ІППММ) ім. Я. С. Підстригача НАН України** є однією з провідних наукових установ Відділення математики НАН України. Він координує в ЗНЦ НАН України і МОН України наукові дослідження з математики, математичних проблем механіки та математичного моделювання. В Інституті працює 200 працівників, до його структури входять 14 наукових відділів (з 3-ма функціонуючими у їх складі лабораторіями), в яких працюють 142 наукових працівники, з них 38 докторів і 98 кандидатів наук. Інститут здійснює науково-методичне керівництво Центром математичного моделювання (25 наукових працівників, з них 7 докторів і 14 кандидатів наук) і Науково-виробничим господарсько-виробничим центром з інформаційних проблем територій (5 наукових працівників, з них 3 кандидати наук).

2018 рік є для ІППММ ім. Я. С. Підстригача НАН України також ювілейним, сороковим від часу його створення. Науковці Інституту мають значний науковий доробок, який відзначений 8 Державними преміями України в галузі науки і техніки, 9 преміями Президента України для молодих вчених і 2 преміями Верховної Ради України найталановитішим молодим вченим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та 15 преміями імені видатних учених НАН України, а також низкою відомчих відзнак. Ними опубліковано 173 наукові монографії та 67 підручників і навчальних посібників, захищено 97 докторських та понад 360 кандидатських дисертацій.

У цьому році також виповнилося б 90 років його засновникові, академіку АН України Ярославу Степановичу Підстригачу, видатному українському вченому в галузі механіки деформівного твердого тіла і математичної фізики.

**Редколегія**